

Сама по собі смерть тієї чи іншої особи не є для нього кінцевим орієнтиром, а лише опосередковує настання бажаних для вбивці результатів. Суть цього явища полягає у тому, що смерть особи «потрібна» замовнику, а не виконавцю [3, с. 296–297; 6].

Серійні вбивства необхідно відрізнити також від так званих *серійних сексуальних (статевих) злочинів*. Так, останні посягають на статеvu недоторканість особи. Саме прямим умислом на вчинення таких дій характеризується суб'єктивна сторона цього складу злочину. Кваліфікуючою ознакою може бути настання смерті потерпілої особи, але під час учинення серійних сексуальних злочинів не допускається наявність умислу на вбивство. Також

цим злочинам властиве заподіяння смерті під час подолання опору потерпілої особи, в процесі звалтування або одразу після нього з мотивів помсти за вчинення потерпілою особою опору, а крім того, вбивство з метою приховати вчинення звалтування [3, с. 394–395, 296; 7; 8].

Висновки. На основі викладеного можна стверджувати, що серійні вбивства – це особливий вид злочинів проти життя особи, який потребує ґрунтовного дослідження. Без єдиного підходу до розуміння сутності цього явища з погляду теорії та практики неможлива правильна кваліфікація вчинених діянь і належна організація розслідування злочинів, які містять ознаки серійності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : [підруч.] / П.Л. Фріс. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Атіка, 2009. – 512 с.
2. Энциклопедия серийных убийц / Х. Шехтер, Д. Эверит – М. : Крон-Пресс, 1998. – 352 с.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Алеута ; КНТ ; Центр учб. літ-ри, 2009. – 964 с.
4. Лавров Н.Н. Маньяки: охотники на людей / Н.Н. Лавров. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 252 с.
5. Что такое серийное убийство? / Slaughter House. Маньяки и серийные убийцы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.serial-killers.ru/materials/chto-takoe-serijnoe-ubijstvo.htm>.
6. Калюжна Л. Про особливості розслідування вбивств на замовлення / Л. Калюжна // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією. – 2007. – № 17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lex.org.ua/ua/book-2007/1934>.
7. Александренко О.В. Проблемні питання розкриття та розслідування серійних сексуальних вбивств (аналіз літературних джерел) / О.В. Александренко // Юридична наука. – 2011. – № 1 (1). – С. 181–186.
8. Логунова О.А. Применение знаний о личности и поведении серийных сексуальных убийц в правоохранительной деятельности (обзор зарубежного и отечественного опыта) / О.А. Логунова // Психологическая наука и образование [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.psyedu.ru.

УДК 343/2/7

ПЛАТОН: ІДЕЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

PLATO: THE IDEAS OF CIVILISATIONAL DEVELOPMENT OF CRIMINAL LAW

Колос М.І.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри судочинства та кримінально-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права імені Юнікція Малиновського

Національного університету «Острозька академія»,

заслужений юрист України

Статтю присвячено аналізу основних кримінально-правових ідей видатного грецького філософа Платона (427–347 рр. до н. е.), викладених у його фундаментальній праці «Законои». Досліджено і класифіковано за видами злочинів аналізовані ним протиправні дії, визначена їх структура, об'єктивні і суб'єктивні ознаки. Здійснено аналіз покарань, запропонованих філософом для застосування до правопорушників та сформульованих ним кримінально-правових принципів.

Ключові слова: «Законои» Платона, види злочинів, покарання, кримінально-правові принципи.

Статья посвящена анализу основных уголовно-правовых идей выдающегося греческого философа Платона (427–347 г. до н. э.), изложенных в его фундаментальном труде «Законы». Исследованы и классифицированы по видам преступлений анализированные им противоправные действия, определена их структура, объективные и субъективные признаки. Осуществлен анализ наказаний, рекомендованных философом для применения к правонарушителям и сформированных им уголовно-правовых принципов.

Ключевые слова: «Законы» Платона, виды преступлений, наказания, уголовно-правовые принципы.

This article analyses the main criminal and legal ideas of the famous Greek philosopher Plato, stated in his fundamental work "Laws". Illegal actions analyzed by him were researched and classified into types of crimes, their structure, objective and subjective features were determined. Analysis of penalties, proposed by the philosopher to apply to offenders and the principles of criminal law formulated by him was carried out.

Key words: Laws of Plato, types of offences, punishment, criminal and legal principles.

Постановка проблеми. Сучасні італійські вчені дуже стримано оцінюють роль Стародавньої Греції у розвитку юридичної науки. На їх думку, в цій країні ніколи не було фахівців, які розробляли правові концепції, так само як і не існувало спеціальних кадрів у названій галузі. Водночас вони стверджують, що Рим запозичив «з грецького світу» абстрактні юридичні поняття, що мали як евристичну функцію, так і функцію припису, з якою пов'язано використання класифікаційних методів, розроблених Платоном, Аристотелем та закріплених в елліністичній традиції [1, с. 290–291].

Ми вважаємо, що історія залишила нам достатню кількість фактів, які підтверджують високий рівень філософських і правових ідей грецьких мислителів та державних діячів, що мали істотний вплив на цивілізаційний розвиток держави і суспільства, а в окремих випадках – і на прийняття законів кримінально-правового та політико-правового характеру, спрямованих на захист демократії тощо. Одним із них є Афіський закон проти тиранії, прийнятий у 336 р. до н. е. У ньому зазначено: «Якщо хто-небудь повстане проти народу заради встановлення тиранії, або встановить тиранію, або знищить права народу афінського або демократію <...>, то людина, яка вб'є того, хто вчинив якусь із цих дій, нехай буде чистою» [2, с. 87].

У цьому ж аспекті є цікавими думки В.І. Кузіцина, який, звертаючи увагу на досягнення греків в інших галузях знань, зокрема, в математиці та філософії, наголосив, що одним з основних їхніх досягнень було вироблення «поняття громадянина», наділеного сукупністю невід'ємних юридичних прав у сферах особистої свободи, володіння майном, несення військової служби та управління державою [3, с. 374–378]. На нашу думку, особливу увагу привертають кримінально-правові погляди Платона, які він сформував незадовго до завоювання його батьківщини Римською імперією, що сталося у 146 р. до н. е.

Актуальність теми дослідження зумовлюється важливістю виявлення кримінально-правових ідей Платона, які сприяли розвитку аналогічного права і законодавства Греції, Римської та інших держав, а в перспективі й української. Цю статтю підготовлено на виконання програми досліджень кафедри «Актуальні проблеми кримінального права: генеза, тенденції розвитку, зв'язки з іншими галузями права, наука, якість кримінального закону» (протокол № 8 від 17.02.2012 р.; Державний реєстраційний номер теми кафедри 0110U003999).

Стан опрацювання. Вивченню творчої спадщини Платона, як правило, приділяють увагу філософи, історики. Останнім часом нам не зустрічалися праці вчених-криміналістів, в яких би здійснювався комплексний аналіз його кримінально-правових ідей.

Метою статті є поширення серед зацікавлених осіб результатів поглибленого наукового дослідження передумов формування праукраїнського кримінального права, що були започатковані задовго до виникнення першої держави наших предків.

Виклад основного матеріалу. Платону належить особливе місце серед мислителів грецької цивілізації, яка розпочала свій державний розвиток у кінці III тис. до н. е. Адже саме він приділив значну увагу питанням регулювання й охорони в суспільстві кримінально-правових відносин. Він сформулював певні правові позиції, які мають наукову цінність і нині – як в історико-теоретичному, так і в практичному аспекті законотворення. У процесі дослідження ми виділили систему злочинів, які розглядав філософ. Це, зокрема, злочини проти богів, держави, життя, здоров'я людини, її честі і гідності, власності, правосуддя та військової служби. Крім того, у своїй праці «Законо» він звернув увагу на такі категорії, як умисне і неумисне вчинення злочину, рецидив вчинення злочину, необхідна оборона, звільнення від відповідальності. Платон також визначив види покарань, які суспільство, на його думку, має застосовувати за певні протиправні дії. Безумовно, погляди філософа із зазначених питань ґрунтувалися на його глибоких знаннях у сфері правової тематики та на його особистому соціальному досвіді.

Аналізуючи сутність злочинів проти богів, філософ стверджував, що їх не може вчинити людина, яка вірить в існування богів. Така людина не має умисно здійснювати нечестиві дії або проголошувати протиправні слова. Разом із тим Платон висловив припущення, за яких обставин особа може здійснити святотатство: вона не вірить в існування богів; вірить у буття богів, але заперечує їхнє втручання в людські справи; вважає, що богів можна легко схилити на свою сторону, заобривши їх жертвоприношеннями та молитвами.

Він також стверджував, що якщо у святотатстві звинувачується раб або іноземець, він має підлягати покаранню способом випікання на лобі і руках відповідного клейма й нанесення ударів по тілу в кількості, визначеній судом. На завершення голе тіло правопорушника мало викидатися за межі країни, щоб покараний набрався розуму і виправився. У разі, якщо такий злочин вчиняв громадянин держави, тобто повноправна особа, і суд визнав його дії неймовірно великою образою для богів, єдиним покаранням, яке до нього могло застосовуватися, була смертна кара. З метою попередження вчинення святотатства іншими громадянами Платон вважав за необхідне встановити за цей злочин покарання, яке вважалося ганебним, – викидати труп правопорушника за межі держави [4, с. 307, 341, 342].

Розмірковуючи про *злочини проти держави*, Платон стверджував, що того, хто хоче зробити закони рабами людей і зобов'язує державу підкорятися партіям, у разі застосування ним насильства або підняття незаконного повстання, потрібно вважати «запеклим ворогом держави». Осіб же, які посідали ключові державні посади, проте не звернули уваги на такі протиправні явища або звернули, але через боягузтво не стали на захист вітчизни, потрібно було вважати за рівнем «зіпсованості» на другому місці після запеклих ворогів держави.

Винних у вказаних злочинах мали судити ті ж особи, що судили святотатців. Більшістю голосів

злочинець, який посягнув на державу, мав засуджуватися до смертної кари. Якщо ж у такого правопорушника були діти, то у разі, коли його дід та прадід за лінією батька засуджувалися до смертної кари, його також потрібно було вислати у державу, з якої були родом його предки. Крім того, філософ вважав, що кожна людина, якщо вона хоч на щось здатна, зобов'язана повідомляти правителю держави про змови, спрямовані на насильницьку і разом із тим незаконну зміну державного ладу, а правитель має притягувати змовників до суду [4, с. 309–310].

Злочини проти життя людини описані Платоном найбільш широко. Мабуть, ця проблема за його часів була доволі актуальною, а її вирішення вимагало аналізу й належних пропозицій законодавцеві. Привертає увагу склад суб'єктів, протиправні дії яких аналізував філософ. Це, як правило, особи, що перебували у родинних стосунках із потерпілими, тобто батьки, які вбивали своїх дітей, брати, котрі посягали на життя своїх сестер і братів, а також особи, що перебували в стосунках «керування – залежність» тощо, наприклад, власник що убив свого раба і, навпаки, раб, який позбавив життя вільну людину. Платон проводить чітку межу між умисним і неумисним вбивством, що вбачається з таких положень його вчення: «Хто завчасно з обдуманим наміром і протизаконно власною рукою уб'є будь-кого зі своїх співвітчизників, той, у першу чергу, позбавляється захисту законів. Йому забороняється оскверняти своєю присутністю святилища, ринкові площі, гавані та інші місця загальних зібрань людей, незалежно від того чи хтось забороняв злочинцеві вхід на ці території, адже це заборонено законом, що виражає таку заборону на захист всієї держави».

Обов'язок звернення до суду з метою притягнення вбивці до відповідальності був покладений на родичів покійного (рідних і двоюрідних) як за чоловічою лінією, так і за жіночою. Могла це зробити й інша особа, але перед тим вона вимушена була пройти передбачене релігійними звичаями очищення.

Платон стверджував, що в особи, яка, розлютившись, власноруч убила вільнонароджену людину, варто розрізняти два окремих стани. Перший – коли вона вчинила вбивство, під впливом раптового гніву, проте відразу після вбивства відчула каяття у зв'язку зі скоєним злочином. Другий – коли людина, розлютившись через нанесену їй образу, прийняла рішення про помсту своєму супротивнику і вбила його. Каяття у вбивці не виникало. Отже, на думку філософа, мали місце два різних вбивства, хоча умови їх вчинення схожі. Найкраще, як він вважав, розглядати такі справи, виходячи з умисності чи неумисності вчинення дій, з якими пов'язана смерть потерпілого, і таким чином вирішувати питання призначення покарання [4, с. 322, 327]. Наведене свідчить про глибокий аналіз філософом ознак суб'єктивної сторони у поведінці особи, котра вчинила протиправні дії, що є характерним і для сучасних правників, які кваліфікують злочини.

Неумисними Платон вважав убивства, що сталися під час спортивних змагань між людьми, які

перебували в товариських стосунках, незалежно від часу настання смерті після нанесених ударів. У такому разі покарання не призначалося, проте треба було пройти процедуру релігійного (духовного) очищення відповідно до законів, які регулювали такі відносини. Аналогічно передбачалося чинити щодо осіб, які позбавляли життя своїх супротивників під час військових тренувань, використовуючи зброю чи звичайну фізичну силу, або війни. Не мали визнаватися вбивцями, тому й не проходили релігійного очищення лікарі, якщо проти їхньої волі помирав хворий, якого вони належним чином лікували.

Водночас, якщо людина позбавляла когось життя проти власної волі, але з використанням зброї або інших засобів (отруєних харчів, вогню, холоду), вона мала засуджуватися як убивця. Залежно від соціального статусу загиблого, винний зобов'язаний був пройти релігійне очищення і після нього залишити країну, за рішенням суду, на визначений строк чи довічно.

Якщо господар, розлютившись, убив свого раба, він підлягав лише релігійному очищенню, але якщо він убив чужого невільника, то, крім очищення, мав оплатити його власникові подвійну ціну вартості загиблого.

Цікавим є погляд Платона на кваліфікацію і вибір виду та розміру покарання злочинця, який, заздалегідь обдумавши план дій, намагався вбити цивільну особу, але з незалежних від нього обставин не зміг довести свій умисел до кінця і лише поранив потерпілого. Таку особу, на думку філософа, треба притягувати до відповідальності як убивцю, однак не потрібно застосовувати до неї смертну кару, замінивши її довічним висланням до сусідньої держави зі збереженням за засудженим права користуватися усім належним йому майном. Якщо ж нанесене тілесне ушкодження призвело до каліцтва, розмір матеріальної компенсації потерпілому мав визначати суд, який розглядав справу по суті.

Платон також висловив свою позицію щодо чаклунів, ворожбитів та інших осіб, які своїми діями завдавали шкоди людям та їх майну. Наслідки їх дій він відніс до «другого виду нанесення шкоди». До першого виду, на його погляд, належить заподіяння природної шкоди однією особою іншій, тобто фізичне вбивство однієї людини іншою тощо.

Щоб правильно вирішувати питання щодо відповідальності осіб, які будь-кого вбили, наприклад, способом звичайного отруєння або за допомогою ворожіння, накручування вузлів, на його думку, необхідно було прийняти спеціальний закон, в якому зазначити: «Якщо хтось застосовує отруту не з метою спричинити смерть чоловікові або членам його сім'ї, а з метою завдати якусь шкоду або навіть смерть його стадам [тваринам] чи роям бджіл, то якщо отруювач – лікар і буде доведено судом, що він здійснив таке отруєння, він має бути покараний смертю. Якщо ж це звичайна людина, суд вирішить якому покаранню або штрафу її піддати. Якщо ж виявиться, що чоловік за допомогою своїх магічних вузлів, заговорів і заклинань завдав іншому шкоди, нехай він помре, якщо

він віщун або ворожбит. Якщо ж він не має такого дару, але ворожить, нехай він отримає те, що й усі отруювачі із числа звичайних людей. Нехай суд вирішить, яке покарання до нього потрібно застосувати» [4, с. 320–321, 324, 334, 398, 399].

На переконання Платона на друге місце після вбивства будь-який, навіть нерозумний законодавець поставив би поранення, а також каліцтво в результаті поранення (злочини проти здоров'я). Він також запропонував розрізняти види поранень. Так, одні з них, на його думку, завдаються неумисно, другі – у стані люти, треті – під впливом страху, четверті – свідомо з умислом.

Філософ вважав, якщо син умисно поранить батька, брат або сестра – брата чи сестру, а раб – свого власника, вони мають засуджуватися до смертної кари. Проте в кожному з таких випадків суд має уважно розглядати питання, чи страчувати винного відразу, чи застосувати до нього жорстокіше покарання або, навпаки, пом'якшити призначене. Хто ж неумисно поранить іншого, зобов'язаний компенсувати потерпілому лише збитки, адже жоден законодавець «не є володарем людської долі» [4, с. 331–332, 334, 336].

У своїх роздумах Платон неодноразово звертався до проблем *посягання на честь і гідність людини*, стверджуючи, що люди не можуть не насміятися один над одним, але головне – щоб насмішки не були злобливими, не принижували людину, оскільки це призводить до ворожнечі і конфліктів. Особливу увагу він приділив проблемі лихослів'я, заявляючи, що воно має бути заборонене як таке, що ображає людину.

Крім образи словом, Платон виділив ще один її вид – образу дією, яка вважалася насиллям. Посиленому захисту від таких протиправних дій підлягали люди старшого віку і батьки. Кожна особа, на переконання філософа, зобов'язана була всіх чоловіків і жінок, старших за неї на двадцять років, вважати своїми батьками і ставитися до них із повагою, що унеможливило їх образу. Більше того, людина, яка насмілилася бити старшого за віком, за вченням Платона, звинувачувалася в образі дією. Якщо це було доведено, її мали засуджувати до тюремного ув'язнення не менше як на один рік. Якщо ж іноземець чи метек побив людину, старшу на двадцять або більше років за нього, той самий закон закликав усіх заступитися за потерпілого. Якщо винний був іноземцем, він мав підлягати дворічному тюремному ув'язненню; якщо це був метек, його потрібно було ув'язнювати на три роки, якщо суд не вважав за потрібне призначити йому більш тривалий строк покарання.

Того, хто був запідозрений у жорстокому ставленні до батьків, у першу чергу, мали виганяти з міста й не допускати до будь-яких святилищ. Коли ж вигнанець без дозволу приходив до міста або святилищ, спеціальні службовці мали карати його побоями або іншими, на їх розсуд, способами. Якщо він здійснив таке порушення повторно, його засуджували до смертної кари [4, с. 337–400].

Необхідно звернути увагу, що Платон, описавши образу як насильницький злочин, нічого не запропонував для кримінально-правової охорони честі й гідності людини від наклепу. І це в той час, коли ще його попередник Геродот (близько 484 – між 431–425 рр. до н. е.), оприлюднюючи розмови Ксеркса, царя персів, із Мардонієм, його підлеглим вельможею, дав чітке і змістовне визначення наклепу: «Немає нічого страшнішого за наклеп, адже наклеп двох робить злочинцями, а третього – жертвою. Наклепник винний у тому, що звинувачує іншого без його присутності. А той, хто йому вірить, винний тому, що судить, не вникнувши в сутність справи. Одночасно відсутня особа потерпає від того, що один поширює про неї неправду, а інший вважає негідною людиною» [5, с. 127].

Аналізуючи *злочини проти власності* (як правило, крадіжки), Платон, у першу чергу, давав їм моральну оцінку. Водночас у своїх міркуваннях він оперує юридичними категоріями, деякі з них навіть лягли в основу сучасних правових положень. Зокрема, він вбачав суттєву різницю між викраденням «великого» і «малого» предмета, жертвоприношенням і священним предметом. А тому вустами свого героя Клінія філософ висловив думку, що потрібно встановлювати різні покарання за кожне з таких правопорушень. Також він наголосив, що, вчиняючи дрібну крадіжку, злодій має той самий мотив, що й у разі великої, лише сил у нього менше. Крім того, викрадення чогось великого є несправедливим вчинком. Вбачаємо, що Платон, очевидно, розрізняв викрадення чужої власності, називаючи його вчинком небагородним, та грабіж, якому дав оцінку як справі безсовісній.

Розмірковуючи про покарання, які можна застосувати до злодіїв, Платон дійшов висновку, що, в першу чергу, злочинцю доведеться оплатити в подвійному розмірі вартість викраденого. Якщо правопорушник цього не зробить, він має бути ув'язнений до того часу, поки не виплатить визначену суму грошей і не примириться з обвинувачем (потерпілим). Якщо ж хтось вчинить крадіжку публічно (здійснить грабіж), звільнитися з в'язниці зможе лише після отримання прощення від держави та сплати подвійної вартості викраденого. Філософ також вважав, що особі, яка свідомо переховувала річ, викрадену іншою людиною, має бути присуджене таке ж покарання, як і злодієві [4, с. 310, 405, 421].

Судочинство відіграло у Греції важливу роль у регулюванні суспільних відносин як у цивільно-правовій, так і в кримінально-правовій сферах. Тому судді надавали великого значення питанням обґрунтованості, справедливості і своєчасності своїх рішень, *зокрема й у справах, спрямованих проти правосуддя*.

Платон вважав за необхідне заборонити створення умисних перешкод заради прибуття людей до суду людей, що мали дати пояснення. Якщо ж одна зі сторін насильно не допустила до суду свого опонента або його свідка, якщо це був навіть раб (не має

значення, свій чи чужий), судові рішення, постановлене в інтересах порушника, втрачало чинність. Крім того, якщо насильно не була допущена до суду вільна особа, то винуватий, на думку Платона, мав ув'язнюватися строком на один рік. До того ж, будь-хто повинен був мати право звернутися до суду з обвинуваченням людини, яка віддала вільну особу в рабство.

Значна увага мала приділятися суддями забезпеченню правдивості показань учасників судового розгляду. Кожна зі сторін, у разі потреби, до закінчення судового засідання могла звинуватити свідків у неправдивості їх показань. Платон вважав, що за такі порушення винні особи повинні нести відповідальність. Зокрема, якщо особа втретє повідомила суду неправдиву інформацію, у разі підтвердження цього факту в установленому законом порядку вона мала засуджуватися до смертної кари.

Особливу увагу філософ звернув на проблеми затягування строків розгляду судами справ. Вважаємо, що винними в таких діях він вважав захисників, які намагалися «відвернути душі суддів від справедливості», недоречно і зловмисно виступали на захист злочинців, маючи користолюбні або честолюбні наміри. У разі виявлення таких фактів спеціально відібрані судді, в першу чергу, мали вирішити питання, на який строк винну особу варто позбавити права на звернення до суду з позовом або на участь у судовому процесі як захисника. Якщо захисник порушив умови захисту через користолюбство, жадібність до грошей чи іншого майна, або був іноземцем, його треба було вигнати з держави без права повернення. Порушення засудженим цієї заборони мало каратися смертю. Якщо ж захисник був громадянином держави, але користолюбство переважило честь правозахисної діяльності, на думку філософа, він, безумовно, має засуджуватися до смертної кари. Такій самій карі мав піддаватися захисник, який повторно виступав у суді з честолюбних, тобто нищих, мотивів, а не моральних переконань [4, с. 402–404].

Досліджуючи *проблеми правового забезпечення військової служби*, Платон звернув увагу на відносини між рівними за статусом службовцями й тими, що перебувають у службових стосунках «підлеглий – начальник» і навпаки. Окрему увагу привертують його погляди на вирішення питань відповідальності за вчинення порушень кримінально-правового характеру, до яких належить ухилення воїна від військового походу, завчасне залишення ним без дозволу військового підрозділу і повернення додому та добровільна передача ворогу своєї зброї чи її безславна втрата на полі бою.

Платон вважав, якщо особа, зарахована до списків і призначена в будь-який загін через злісну недбалість, без дозволу військових начальників ухилиться від виконання службових обов'язків, після повернення з походу порушника необхідно було віддати під суд військових посадових осіб. Визнаному винним назавжди заборонялося брати участь у змаганнях на прояв хоробрості, а також займатися

суддівською діяльністю у процесі, де розглядалося питання ухилення від військової служби іншої особи, та бути обвинувачем у таких судових засіданнях.

До кримінальної відповідальності як дезертир мав притягуватися військовослужбовець, котрий до завершення військового походу, без розпорядження уряду, повертався додому. Такій особі суд мав призначити таке саме покарання, що й військовослужбовцеві, який ухилився від походу.

Вважалася гідною осуду і презирства поведінка особи, яка через боягузтво не застосовувала до ворога зброю, не чинила йому опір, надаючи «перевагу збереженню свого ганебного життя». На думку філософа, покарання їй не можна призначити, адже карати потрібно недобру людину, щоб її виправити, а покарання нещасного не призведе ні до чого позитивного. Більше того, він вважав, що таких людей не можна зараховувати у будь-які військові загони. Якщо хтось порушить таку заборону і здійснить зарахування, він має нести матеріальну відповідальність [4, с. 406–409].

Аналіз кримінально-правового вчення Платона дає можливість виявити й інші його погляди, які в подальшому активно сприяли розвитку кримінального права. Зокрема, він чітко висловив свою позицію щодо рівня суспільної небезпечності певних дій людини. Наприклад, злочини проти власності Платон вважав найнебезпечнішими, стверджуючи, що ніхто не має брати чуже або користуватися чужим майном без дозволу власника, адже це призводить до біди.

Після цього, на його думку, найбільш небезпечними були правопорушення, пов'язані з розбещеністю та зухвалістю молоді; в першу чергу, ті, що стосувалися ставлення до загальнодержавних і місцевих святинь, що свідчить про істотне загострення теологічних відносин між різними за віком групами суспільства. Наступним за рівнем небезпечності для суспільства злочином із вказаної групи була образа, яка завдавалася «приватним святиням та могилам», а, по суті, близьким і рідним померлих людей, пам'ять про яких вони зберігали. На третьому місці за зазначеним критерієм був злочин у виді зухвалого ставлення дітей до батьків, за винятком зухвальства, проявленого у формі «образи дією», на четвертому – зневажливе ставлення до посадових осіб, викрадення їхнього майна або користування ним без дозволу, на п'ятому – порушення цивільних прав будь-якого громадянина [4, с. 341].

Платон описав також окремі ознаки необхідної оборони, яка була відома ще в часи формування П'ятикнижжя Мойсеевого. Зокрема, філософ стверджував, що особа, яка вбила в нічний час злодія, котрий намагався обікрасти будинок, є невинуватою. Так само не вважалися винними особи у разі вбивства ними злочинців, що вчиняли грабіж, зґвалтування жінки, народженої вільною, малолітнього хлопчика, власної дружини та інших осіб.

Платон вказав у «Законах», як необхідно поводитися з людиною, котра відбула строк покарання у формі тюремного ув'язнення. На його думку, якщо

засуджений поведився в ув'язненні як поміркована людина, то після виходу на свободу він мав право жити поряд із людьми розсудливими. Проте, якщо він вчиняв злочин, за який йому було присуджено попереднє покарання, то йому мала призначатися смертна кара. Таким чином, за повторне здійснення аналогічного за небезпечністю злочину, по суті, пропонувалося визнати кваліфікуючою ознакою, а отже, і підставою для більш суворого покарання злочинця.

Платону, як і його співвітчизникам, були відомі такі *психічні захворювання*, як божевільня, недоумкуватість тощо. А тому філософ намагався обґрунтувати потребу в необхідності уважнішого ставлення суспільства до людей із такими вадами, як заради них самих, так і задля осіб, що їх оточують. Зокрема, він стверджував, що такі хворі не мають з'являтися у місті. Їхні родичі зобов'язані охороняти хворих «у своєму домі, як уміють». Якщо ж родичі ухилялися від виконання цього обов'язку, залежно від соціального статусу зобов'язані були сплатити відповідні штрафні санкції. Недоумкуватість, як і божевільня, Платон пов'язував із певним захворюванням. Крім того, він вважав, що недоумкуватість може виникнути у зв'язку зі старінням людини, її «важким характером», що призводить до її нездатності розуміти елементарні природні, суспільні та особистісні явища, чим вона відрізняється від людей, які не мають таких захворювань.

Не пов'язуючи ці захворювання з будь-якими кримінально-правовими правопорушеннями мислитель подав ідею визнання таких людей у судовому порядку неправоздатними «розпоряджатися своєю власністю, навіть у дрібницях». Решту свого життя після прийняття судом такого рішення хворі мали проводити на правах дитини під наглядом своїх дітей [4, с. 331, 371, 394, 399, 400].

Окремі ідеї Платона набули з часом статусу основоположних *кримінально-правових принципів*, які були сприйняті законодавцями розвинутих держав світу. Одним із них був принцип неспричинення жодним із кримінально-правових покарань зла засу-

дженої людині. Воно лише мало призводити до одного з двох наслідків: робити засудженого «кращим або менш зіпсованим» [4, с. 308]. Цей принцип уже давно функціонує в українському праві, зокрема й сучасному КК України, де зазначено: «Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність» (частина третя ст. 50) [6, с. 21]. Інший принцип, сформований Платоном, у теорії сучасного українського кримінального права прийнято називати принципом невідворотності покарання. Він очевидно впливає з такої тези філософа: «Взагалі ніхто ніколи не має залишатися непокараним за будь-який проступок, навіть якщо правопорушник утік за межі держави» [4, с. 308]. Припускаємо, що Платон, як людина освічена, міг знати старозавітне вчення Мойсеєве, в якому зазначено: «А якщо хто з наміром умертвить ближнього підступно [і прибіжить до жертovníка], то і від жертovníка Мого бери його на смерть» (Вихід 21:14), а отже, міг імплементувати його ідею до власної кримінально-правової доктрини [7, с. 80].

Висновки. Грецьке суспільство періоду діяльності Платона мало високий рівень загальної і правової культури, що забезпечувала інтелектуальна еліта у різних сферах соціального буття.

Кримінально-правова доктрина Платона ґрунтувалася на досвіді правового розвитку попередніх розвинутих суспільств, досягнення яких були удосконалені філософом і запропоновані наступним поколінням у формі системних галузевих і міжгалузевих законотворчих ідей, що підтверджується поєднанням тогочасного правознавства з теологією, психіатрією, військовою справою тощо.

Найважливішим у діяльності Платона було те, що він зумів піднятися в осмисленні кримінально-правових відносин від рівня їх елементарного регулювання й охорони до введення в систему права (законів) конкретних норм кримінально-правового змісту та формулювання принципів, які мають важливе значення для розвитку навіть сучасного законодавства, зокрема й українського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гальярді Л. Народження юридичної науки / Л. Гальярді // Історія європейської цивілізації. Рим / За ред. Умберто Еко; пер. з італ. Л. Ципоренко, Г. Рудницької, О. Гавенко та ін. – Х. : Фоліо, 2015. – 1031 с.
2. Афіньський закон проти тиранії (336 р. до н. е.) // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн: у 2 т. / За ред. В. Гончаренка. – К. : Ін.Юре, 1998. – Т. 1. – 504 с.
3. Андреев Ю., Кошеленко Г., Кузицын В. и др. История Древней Греции: [учебник] / В. Андреев, Г. Кошеленко, В. Кузицын ; Под ред. В. Кузицына. – Второе изд., перераб. и доп. – М. : Высшая школа, 1996. – 399 с.
4. Платон. Законы / Платон : Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А. Лосева, В. Асмуса, А. Тахо-Годи; Авт. ст. в примеч. А. Лосев. Примеч. А. Тахо-Годи. – М. : Мысль, 1996. – 832 с.
5. Геродот. История. Книга седьмая. Полигимния / Геродот // Историки античности: в 2 т. – Т. 1. – Древняя Греция: Пер. с древнегреч. / Сост., вступ. ст. и примеч. М. Томашевской. – М. : Правда, 1989. – 624 с.
6. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповнення станом на 18.03.2016 р. – К. : Паливода А.В., 2016. – 212 с.
7. Біблія. Книги Священного Писання Старого і Нового Завіту в українському перекладі з паралельними місцями і додатками / пер. Патріарха Філарета (Денисенка) за Біблією російською мовою, яка була перекладена з єврейської та грецької мов у другій половині XIX ст. – К. : УПЦ КП, 2007. – 1415 с.